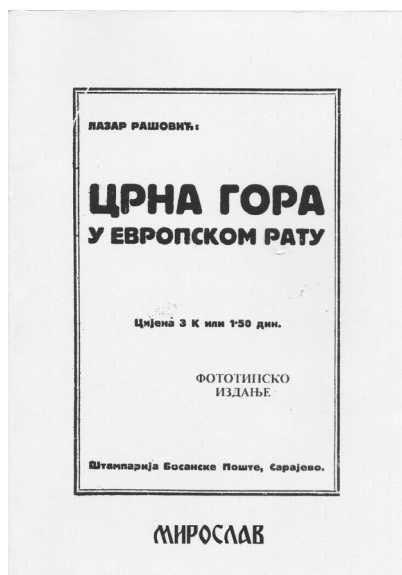

УДК
94(497.16)”1914/1918”(049.3)

Момчило Суботић*

ЦРНА ГОРА У ЕВРОПСКОМ РАТУ

Приказ књиге: Лазар Рашовић, Црна Гора у европском рату, фототипско издање, Издавач „Мирослав“, Београд, 2010.

Књига *Црна Гора у европском рату* Лазара Рашовића је драгоцену сведочанство о времену великог страдања српског народа од 1914. до 1918. године. Њена вредност је у томе што узроке тог страдања налази у понашању наших државника, који се (изгле-

да, лакше него вође других нација) поводе за личном коришћу, препуштајући судбину свога народа и државе плановима острашћеног непријатеља. Аутор је учесник догађаја у време Аустроугарске агресије на Србију и Црну Гору. Био је вршилац дужности иследног судије црногорске војске и захваљујући тој позицији, открио је тајне везе краља Николе Петровића с аустроугарским двором. Оне су биле пријатељске, чак и савезничке, што изгледа невероватно, имајући у виду да су Аустроугарска и Црна Гора биле у рату – Аустроугарска агресор, а Црна Гора жртва.

Аутор у овој књизи показује лице и наличје црногорског краља. Тврди да су његова песничка дела и државничке изјаве намењене становницима Црне Горе одисале српством, али је то била само маска. Желео је, тиме, да сакрије договор с Аустроугарском о уништавању Србије ради осигурања личне власти.

Рашовић оптужује Краља Николау да је директно проузроковао голготу војске и народа из Србије – приликом повлачења преко Црне Горе. Забранио је градњу пута Пећ – Андријевица, за шта је Србија послала новац. Тим путем је према плану Врховне команде Србије требало да се транспортују војска, избеглице, артиљерија и храна за шест месеци. Због тога

* Институт за политичке студије, Београд.

је сва комора и артиљерија била уништена у равној Метохији.

Пуковник Рашовић црногорског краља оптужује за отворену издају. Он наводи да на Ловћенском фронту није било никаквих битака против Аустроугара и да је ратовала само Санџачка војска – под командом бригадира Јанка Вукотића. Црногорски командант на положајима код Ловћена, син Краља Николе – књаз Петар, тајно се састајао са аустроугарским гувернером у Котору не предузимајући никакву борбену активност.

Зато је Краљ Никола, када је до борби дошло, због аустроугарске агресије 1915, одглумио спремност за борбу и послао је у аустроугарску клопку Кучко-братоношку бригаду. Она је била на истуреном положају, док су јединице на левом и десном крилу добиле наређење за повлачење. Јуначки се борећи, Кучи и Братоножићи су се пробали из обруча и избегли планирано заробљавање. Били су спремни зауставити Аустроугаре на Царевом лазу, али је Краљ објавио да је склопио мир са Аустроугарском. Војска је поверовала и престала са отпором, а Краљ је, не најављујући такав корак, побегао у Француску. Рашовић објашњава да је ова бригада била најборбенија, да је српски оријентисана и да се ње Краљ Никола највише плашио. Дошло је до непотребног

заробљавања на хиљаде црногорских војника и официра.

Запањујуће делује тврђња Лазара Рашовића да је Краљ Никола послао у Скадар аустроугарском конзулу 300.000 златних марака, чиме су се финансирале албанске групе – са задатком да убијају и пљачкају српске војнике и народ, при повлачењу преко албанских планина!

Пред Први светски рат, Аустроугарска је придобила црногорског краља Николу за идеју о уништавању Србије, а за узврат би опстала Црна Гора, уз територијална проширења у Метохији, Херцеговини и Рашкој. Овакав договор краља с Бечом увећао је муке и умножио губитке српске војске и народа при повлачењу преко Албаније 1915. године. Рашовић прониче у дубљи смисао такве политике – одустајање краља Николе од успостављања јединствене српске државе и избегавање да се изврши уједињење Црне Горе и Србије. За узврат, уздао се у награду Беча – проширење Црне Горе и премештање престонице са Цетиња у Призрен.

Његове проаустроугарске намере, није било једноставно открити, јер је, после победа српског оружја против Турака и Бугара – 1912. и 1913, уживао велико поверење у народу и војсци. Зато су Црногорци усхићено пошли на ратиште, верујући да ће, са својим врховним командантом, ослобо-

дители и српске земље окупиране од Аустроугарске. Уз такво поверење својих поданика, краљ Никола је, кришом, урадио много тога да црногорско оружје буде што мање убојито. Највећи уступак Аустроугарској је учинио намештањем да црногорска војска на ловћенском ратишту потпуно мирује. По договору с Бечом, ни аустроугарске трупе нису предузимале офанзивна дејства на том делу. Али, борбе су биле тешке на осталим деловима фронта између српске и аустроугарске војске – од севера Црне Горе до Саве и Дунава. Јединице под командом бригадира Јанка Вукотића водиле су жестоке борбе са Аустроугарима и у противофанзиви су потиснуле непријатеља до Романије изнад Сарајева и до Требиња у Херцеговини!

Рашовић документовано сведочи да је српство краља Николе било неискрено, те да је он био поборник стварања што већег раздора у српском народу. И његов тзв. *Српски лист* који је почео да штампа у Женеви након бекства из земље, је „...био све, само не српски лист“. Осврћући се на учинке српске војске у Првом балканском рату, Рашовић овако описује атмосферу у Црној Гори: „Када је завршен Балкански рат и када су се браћа из двије слободне српске земље састала на ослобођеном Косову, народ у Црној Гори пливао је у радости... Ослобође-

но Косово; Скопље и Призрен су српски... Србија и Црна Гора су се ујединиле“. Овакву радост су брзо помутиле одлуке са Цетиња. Народ је разочарала, више од других, наредба да ни један становник Црне Горе не може да путује у Србију без пасоша. Краљево истрајавање на разграничењу Србије и Црне Горе је вређало сваког Црногорца. „У народу је настало једно горко разочарање. Са званичне стране се почело увјеравати да ‘формално’ одвајање Србије од Црне Горе диктирају обзирајући спољне политике. Увјеравало се да Аустроугарска не би дозволила спајање Црне Горе са Србијом, јер би се, на тај начин, створио Велика Србија, против које је уперена оштрица аустроугарске политике“.

Краљ Никола је кажњавао ђаке и студенте који су славили српство и српске победе у Балканским ратовима, те „заиграо био махнито коло једне страховите политике – политике убистава, прогона и тамница“.⁽⁵⁾ Краљу је сметао српски идентитет црногорске омладине.

Аустроугарска је 1914. доживела страховит пораз и њене армије су избачене из Србије, а Црној Гори нису могле ни да се примакну. Да није било краљеве саботаже на црногорском делу фронта, Аустроугарска би 1914, поред војног пораза, доживела и територијалне губитке. Рашовић

тврди да су Црногорци могли заузети Боку которску, Херцеговину с Требињем и делове источне Босне. Следећа ратна година, 1915, приморала је Централне силе да озбиљније схвате војишта у Србији и Црној Гори. Закључили су да аустроугарске трупе не могу саме да се носе с две српске краљевине, па је донесена одлука да Аустроугарима помогну немачка и бугарска армија, а да се против Србије и Црне Горе мобилишу и шиптарска племена.

У оваквој ситуацији, Србија и Црна Гора су почеле припреме и за обрачун с немачким армијама. У Црној Гори је проглашена мобилизација за мушкарце између 21. и 30. године старости, а односила се и на студенте и средњошколце. Било је предвиђено да се школовани омладинци обуче и да им се доделе чиновни официри и подофицири. Шеф штаба Врховне команде на Цетињу Божа Јанковић је схватио да је армији потребан образованији командни кадар. Обуку у трајању од пет месеци, требало је да обаве војни стручњаци из Србије.

Кад је ова зрела намера требало да се реализује, почела ју је да омета споменута „невидљива рука“. Мере против војне обуке предузели су људи из најближе околине краља Николе. После банкета у Подгорици – у част официри из Србије, одушевљени млади Црногорци су изишли на

улице, певајући патриотске песме. Највише их је било из ђачког батаљона. Певали су „Боже правде“ и „Ор’о кликће“. Кад је подгоричка полиција обавестила Двор о овом омладинском одушевљењу, с Цетиња је, телефоном, наређено да се сви ђаци-војници затворе и предају суду. Ухапшено је 30 студената и ученика виших разреда гимназије и учитељске школе. Образован је ванредни војни суд, само за њих. Са Цетиња је стигла и карактеристика прекршаја – омладинци су названи бунтовницима и, чак, велеиздајницима. (20) Њих 18 је кажњено казном затвора од четири месеца.

Ово расрбљивање раздирало је црногорско друштво и најдиректније ометало одбрамбену снагу Црне Горе и то пред предстојећи војну агресију Аустроугарске, Немачке и Бугарске.

Лазар Радовић нам у овој књизи пружа драгоцене податке о свом времену. Више пута, описује с каквом одлучношћу су људи у судским органима чували своју част и истрајавали на правичности, супротстављајући се наредбама краља Николе.

Неискрен краљ Никола је све наде полагао не у европске династије, колико у 15 милиона франака, које је Аустроугарска ставила на рачун краљевића Данила у једној банци у Паризу – за тајно савезништво Краља Николе и аустроугарског цара Фрање.

Аустроугарско расрбљивање Црногораца имало је делимичног успеха. Тога су били свесни државници и интелектуалци у Црној Гори, па су, после ослобођења, приступили лечењу рањеног српског тела. Томе у прилог је и име црногорског парламента 1918. године: Велика Народна Скупштина Српског Народа у Црној Гори. Поражавајуће је (за нас Србе) то што су, у последњих 50 година двадесетог столећа, историчари и други, врло често, избегавали да у стручној литератури ово законодавно тело Црне Горе обележавају правим именом. Обично су део: „Српског Народа“ изостављали.

Црногорски официри, који су се вратили из аустроугарског заробљеништва, окупили су се 4. новембра 1918. године на Цетињу и потписали патриотску изјаву, с назнаком да су се борили у сва три претходна рата као Срби. Био је то одговор на антисрпску делатност издајника током окупације. Наводимо део изјаве, коју је аутор целу унео у књигу: „Наше покољење, вјерно традицијама својих предака, показало је у безбројним бојевима три потоња рата у мукама и патњама, које је наш народ, као део српског народа, претрпио што може да уради Србин Црногорац за велике народне циљеве. Гладан, го, бос и ненаоружан, неснабђевен, голим прсима и снажном десницом рушио је Скадарске бедеме, разбијао на

Гласницу страшну организовану непријатељску премоћ и сваки кланац, сваки врх од Љеша до Улциња, од Брегалнице до Сарајева својом крвљу је облио... Њега напуштају Врховне вође, створивши му безизлазан положај... Он бива предан на милост и немилост непријатељу, и настаде голгота српског народа у Црној Гори... За све то, једини кривци, једини творци срамне капитулације јесу: Врховни војнички и политички вођи нашег народа, а не народ и војска, који су до краја, пожртвовањем, вршили своју дужност према Домовини, Српству и Савезницима”. (57, 58, 59)

Мада је краљ Никола побегао у Француску и тамо боравио у време аустроугарске и немачке окупације Црне Горе, он је и у Паризу био прикривени савезник Беча и Берлина. Наравно да није могао српском народу у Црној Гори открити намере и обелоданити своје тајне планове о преуређењу Балкана после победе Централних сила – по којима је требало да нестане Србија, а да преостане у германском поседу само нешто проширена Црна Гора. О овој пакленој намери знали су само његови најближи сарадници и чланови династичке породице. О томе можемо прочитати у писму кнегиње Ксенија оцу, краљу Николи. У писму оцу она изражава сумњу у његова обећања да ће победници у рату бити

Немци и Аустроугари и подвлачи му свој ранији закључак да ће победити Савезници. Ево шта пише: „Оставимо наше ствари. Него, Тата, што ово би са Њемцима? Рекох ли Ви да ће војнички бити бијени“? („Никола Петровић и његов двор“ – Епилог једне срамне владавине (Збирка аутографских докумената у 18 факсимила), Сарајево, Издање уредништва „Наш народ“, 1919., 44)

Краљево савезништво с непријатељима потврђује и књаз Данило, који у писму оцу – краљу Николи од 5. децембра 1918, пише:

„Све се бојим да се што не догоди тамо А. Радовићу од нашијех. То би само пало на Вас и угодило се Французима, Србијанцима и свијету бијеломе, а са тим не бисте ништа постигли – Грлећи вас обојицу, најсрдачније и најмилије, Твој Данило“. (исто)

Краљ Никола отписује сину, књазу Данилу, хвалећи га због дебелог депозита (depot-a) у Швајцарској. Краљ спомиње 800.000 франака као „мали ђеличак“:

„Сад ћу се повратити на они твој depot у Швајцарску – Да сам ти, Дано, препоручен, један мали ђеличак за сиромаша твојега Тату! ма мали, мали, мали, од цигле 5, 6, 7, 8 стотина хиљада франака, па ћу те слушати и бићу ти покоран и благодаран“. (исто, стр. 10)

Књига *Црна Гора у европском рату* је веома актуелна.

Замајац антисрпства покренут у време краља Николе данас добија на снази, и овај процес је само наставак растакања српства по верској основи, али је овај најболнији јер се ради о расрбљивању у оквиру исте – православне вере.